

Piłatowicz, Józef

"Stanisław Staszic", Zbigniew Wójcik, Radom 2008 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 55/2, 227-230

2010

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Münch archiwista Zrzeszenia WiN w świetle akt Wojskowego Sądu Rejonowego w Krakowie, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2003, T. 9, s. 179–198; P. B i l i Ń s k i: *Przypadek Karola Buczka 1902–1983*, „Arcana” 2002, nr 46–47, s. 96–105.

⁶ M. G ó r n y: *Przed wszystkim ma być naród. Marksistowskie historiografie w Europie Środkowo-Wschodniej*. Warszawa 2007.

⁷ M.in. MKHG (s. 523); RW (s. 475); AJJ (s. 274–277); PAP (s. 424 przypis 407); BUW (s. 31 przypis 45); BH WINW (s. 82 przypis 347); NKN (s. 28 przypis 25); OŁ WWP (s. 43 przypis 117); OŁ PTH (s. 45 przypis 127); PWSP (s. 43 przypis 116); WNP UW (s. 197 przypis 309); ZG TUR (s. 96 przypis 9). Brak też konsekwencji pod innym względem. W wykazie skrótów jest MO i PKWN a nie ma RWE (s. 422). Uwaga na marginesie dla czytelnika korzystającego z wykazu skrótów: wbrew oczekiwaniom nie zawsze są one ułożone alfabetycznie.

⁸ Szeroko na ten temat pisali m.in. P. H ü b n e r: *Siła przeciw rozumowi ... Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939–1989*, Kraków 1994, s. 279–345; S. G r o d z i s k i: *Z dziejów Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1957–1958*. „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 2005, R. 50, s. 517–531.

Tomasz Skrzyński

Polska Akademia Nauk; Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
Kraków

Zbigniew W ó j c i k: *Stanisław Staszic*. Radom 2008 Instytut Technologii Eksploatacji – Państwowy Instytut Badawczy w Radomiu, 476 s.

Prof. Zbigniew Wójcik jest znanym historykiem nauki, a zwłaszcza znawcą dziejów geologii, nauk przyrodniczych i Polaków działających na Syberii. Wieloletnie badania wieńczyły obszerne książki, przede wszystkim biografie tak wybitnych uczonych, jak: Aleksander Czekanowski, Jan Czerski, Ignacy Domeyko, Karol Bohdanowicz, Józef Morozewicz, a przede wszystkim Stanisław Staszic.

Staszic zajmuje szczególne miejsce w badaniach Wójcika, jest przedmiotem jego badań od lat 60.; pierwsza publikacja ukazała się w 1970 r. W następnych latach Wójcik uczestniczył niemal we wszystkich sympozjach i konferencjach poświęconych Staszicowi, zazwyczaj z okazji okrągłych urodzin i śmierci. A zatem jako jeden z nielicznych posiada szczególne predyspozycje do podsumowania badań i przedstawienia syntetycznej biografii tego wielkiego Polaka.

W Polsce zazwyczaj ogromnym zainteresowaniem cieszą się wielcy wodzowie i politycy, w znacznie mniejszym stopniu naukowcy, inżynierowie, organizatorzy szkolnictwa, nauki i przemysłu. Słowem, twórcy cywilizacji technicznej znajdują się na dalszych planach, również w badaniach historycznych. Do wyjątków od tej reguły należy Staszic. Cieszy się on ogólnym zainteresowaniem

znajdującym wyraz w olbrzymiej ilości szkół jego imienia, pomników, popiersi, tablic, cytowania sentencji. Żyje więc Staszic w potocznej świadomości społecznej. W dużej mierze jest to zasługa historyków, dzięki ich wysiłkom funkcjonuje muzeum Staszica, regularnie odbywają się sympozja i konferencje naukowe w różnych miastach związanych z jego działalnością, posiada wreszcie „własne” czasopismo „Zeszyty Staszicowskie”, wydawane przez Muzeum Stanisława Staszica w Pile. Badania staszicowskie angażują historyków bardzo różnych specjalności: historyków nauki, oświaty, dziejów gospodarczych, społecznych, geologii, filozofii, literatury. Tak szerokie spektrum specjalności historycznych wynika z bogatej działalności Staszica.

Właśnie taką wielostronną sylwetkę Staszica przedstawia Wójcik na podstawie obszernej literatury. Mimo bogactwa, kilku problemów historycy jeszcze nie podjęli; np. problematyka geologiczna, górnicza i hutnicza w dorobku Staszica nie doczekała się monograficznego ujęcia (s. 26). W biografii i bilansie dokonań Staszica jest wiele luk, spowodowanych przede wszystkim spustoszeniami polskich archiwów podczas wojen i okupacji. Na przykład, brak pełnej bibliografii pism Staszica z lat 1816–1826 (s.190). Najwięcej trudności nastęrcza zrekonstruowanie dzieciństwa i młodości, dotychczas było to możliwe na podstawie hipotez, porównań, ogólnej znajomości epoki.

Nie do końca jasny jest wybór przez Staszica stanu duchownego, bo z jednej strony jawi się on jako realizacja marzeń matki, którą bardzo kochał, a z drugiej strony jako przemyślany wybór młodego Staszica, pozwalający przełamać bariery społeczne na drodze kariery. Świetnie ilustruje to określenie „realista oświeceniowy” (s. 22), użyte przez autora przy ogólnej charakterystyce sylwetki Staszica.

Choć był księdzem, to zachowywał się jak osoba świecka, po 1791 r. nie nosił sutanny, a w Warszawie plotkowano o jego słabości do kobiet (s. 50). Nie ukrywał niechęci do księży i zakonników, ale z drugiej strony potrafił z nimi współpracować w Towarzystwie Przyjaciół Nauk (s. 161).

Autor dokonał weryfikacji niektórych dotychczasowych ustaleń, np. kwalifikacji chronologicznych Czesława Leśniewskiego w *Dzienniku podróży Stanisław Staszica 1789–1805*. Na marginesie należy podkreślić ogromną życzliwość Z. Wójcika wobec autorów publikujących o Staszicu. W zasadzie nie kieruje pod ich adresem żadnej ostrzejszej krytyki, a przeciż w tak obszernej literaturze o Staszicu z pewnością znajdują się prace zasługujące na krytykę, zwłaszcza wobec autorów zajmujących się Staszicem przypadkowo z okazji kolejnych rocznic. Jedna z niewielu uwag krytycznych autora odnosi się do jego własnego biogramu Staszica w *Polskim Słowniku Biograficznym*, w którym jeden z członków redakcji dopisał, bez wiedzy Wójcika, „pobyt Staszica w Paryżu w 1807 r.” (s. 296). Recenzje autorstwa Wójcika publikowane np. na łamach „Zeszytów Staszicowskich”, wskazują, że ma on krytyczny stosunek do wielu

publikacji, np. książek napisanych przez Barbarę Szacką i Zofię Chyrę-Rolicz.

Konstrukcja pracy odbiega od tradycyjnej. Oprócz przypisów autor zamieścił bibliografię podmiotową i przedmiotową. W publikacjach zbiorowych podano dokładny wykaz autorów i tytuły ich prac. Czytelnik otrzymuje dokładny wykaz wydań prac Staszica i publikacji o nim w XIX i XX w. Może zatem uzupełniać i uszczegóławiać wiedzę już we własnym zakresie. Całą pracę wzbogacają obszernie (s. 311–470) reprinty dzieł wybranych Staszica: *Edukacja* (1787), *O ziemioródtwie gór dawniej Sarmacyi a później Polski* (1806), *Skąd powstał mój majątek* (ok. 1798), *Doniesienie* (1786), *Mowa Staszica z »Gazety Warszawskiej«* (1826), *Ród ludzki* (1819), *Arkusz D mapy geologicznej* (1815), *Testament* (1824).

Praca jest poprawioną i uzupełnioną wersją książki opublikowanej w 1999 r. *Stanisław Staszic – organizator nauki i gospodarki* (Kraków 1999)¹. W jedenastu rozdziałach autor przedstawił chronologicznie bieg życia i dorobek Staszica. Prześledził formowanie się jego osobowości, eksponując wpływ domu rodzinnego a zwłaszcza matki. Wielką rolę w kształtowaniu zainteresowań i badań Staszica odegrały podróże zagraniczne, podczas których niezmiernie pracował, prowadząc obserwacje, badania, zwiedzając instytucje badawcze. Zebrał wówczas informacje i analizy wpłynęły na rozwiązania realizowane przez Staszica na ziemiach polskich. W kolejnych rozdziałach autor przedstawił dorobek Staszica w zakresie oświaty, szkolnictwa wyższego, przemysłu, nowatorskie rozwiązania w Towarzystwie Rolniczym Hrubieszowskim oraz dokonania jako prezesa Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Książkę kończą dwa ciekawe rozdziały, w pierwszym autor prześledził powstawanie legendy „apostoła oświaty”, przedstawiając reakcje społeczne na śmierć Staszica. Następny rozdział, zatytułowany *Był krajowi użyteczny*, stanowi rozbudowane zakończenie i podsumowanie pracy. Autor podjął w nim próbę określenia sposobu myślenia Staszica, nazywając go „realistą oświeceniowym” (s. 221) – „Racjonalne myślenie było cechą postępowania Staszica od wczesnej młodości” (s. 227); „Zawsze i wszędzie starał się być racjonalnym” (s. 228). Miało to kapitalne znaczenie po utracie przez Polskę niepodległości, wówczas Staszic skoncentrował swą działalność na sprawach nauki, oświaty i przemysłu: „One bowiem mogły zdecydować o przetrwaniu w okresie zaborów substancji narodowej. To, czego dokonał, zaowocowało zwłaszcza po upadku powstania listopadowego, gdy Rosjanie zlikwidowali niemal wszystkie instytucje oświatowe i kulturalne. Nie zdołali jednak zniszczyć ludzi wykształconych w szkołach średnich i wyższych, utworzonych staraniem Staszica” (s. 229).

Właśnie dokonania Staszica w zakresie oświaty, nauki, techniki i przemysłu oraz nowych form gospodarowania zespołowego Wójcik omówił w dalszych częściach tego rozdziału.

Otrzymaliśmy książkę kompetentną, interesująco przedstawiającą wielostronny dorobek Staszica w sposób przystępny, zrozumiały dla przeciętnego czytelnika. Krąg odbiorców książki może rozszerzyć jej strona edytorska, którą zawdzięczamy wydawcy: Instytutowi Technologii Eksploatacji – Państwowemu Instytutowi Badawczemu w Radomiu. Książkę wydano na świetnym papierze i w twardej oprawie. Treść wzbogacają rozliczne fotografie (jedyny mankament to brak ich wykazu) wmontowane w tekst, korespondujące zazwyczaj z treścią na danej stronie. Są to przede wszystkim fotografie portretów popiersi i pomników Staszica, ale także osób z nim współpracujących, map, miejsc pobytów Staszica, stron tytułowych jego publikacji oraz publikacji o nim.

Książka ukazała się jako trzecia w serii „Biblioteka Polskiej Nauki i Techniki”, poprzedziły ją: *Historia techniki polskiej* B. Orłowskiego i *Maksymilian Tytus Huber* Z. Olesiaka i Z. Engela. W przygotowaniu jest kilka następnych pozycji. Te ambitne plany wydawnicze Instytutu Technologii Eksploatacji są ze wszechmiar godne poparcia, zwłaszcza wobec kurczących się możliwości publikowania pozycji z dziejów nauki i techniki.

W prezentowanej książce prof. Z. Wójcik podsumował wiedzę o Staszicu zgromadzoną w XIX i XX w. i otwiera badania w XXI w. Czy wzbogacą one dotychczasową wiedzę i zaproponują nowe interpretacje? Przyszłość pokaże.

Przypis

¹ Por. obszernie i wnikliwie recenzje Stanisława Czarnieckiego, Antoniego S. Kleczkowskiego, Józefa Olejnicka zamieszczone w „Zeszytach Staszicowskich”, z. 2, Piła 2000 s. 245–266.

Józef Piłatowicz
Instytut Historii
Akademii Podlaskiej
Siedlce

Kobieta i media. Studia z dziejów emancypacji kobiet. Red. Piotr Perkowski i Tadeusz Stegner, Gdańsk 2009, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Środki masowego przekazu bardzo silnie kształtują obraz dzisiejszego świata. Są podstawą komunikacji masowej, szerokim forum dyskusyjnym, kształtują obieg informacji, niekiedy wręcz kreują fakty. Wpływają na poglądy i opinie, na systemy wartości, wzorce zachowań, na gusty i styl życia. Są nośnikami i współdeterminantem kultury i edukacji. Nic zatem dziwnego, że tematyka